

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

ΑΝΑΠΛΟΥΣ ΒΟΣΠΟΡΟΥ

DIONYSII BYZANTII

PER BOSPORUM NAVIGATIO.

1. Fragmentum in codicibus superstes.

Εἰ μόνην συνέβαινε τοῖς ἀναπλέουσιν εἰς τὸν Εὐξείνου Πόντου καὶ τὸ καλούμενον αὐτοῦ Στόμα τερπνὴν ἄμα καὶ θαυμαστὴν εἶναι τὴν ὄψιν, δυσχερὴς [ἂν] ἦν ἄλλως ἐπὶ τοῖς ὄρωμένοις ὁ λόγος ἀπείργαστο γὰρ δὴ τὸ σύμπαν ὑπὸ τῆς ὄψεως ἀξιοθαύμαστον ἐκυτὴν παρεχόμενης κατὰ τε ἐγγύτητα καὶ στενωχωρίαν τοῦ πορθμοῦ καὶ τὴν δι' ὀλίγου τῆς θαλάττης πρὸς ἀμφοτέρων τὴν ἡπειρον ἐπιμειζίαν [καὶ τὴν] ἀγχιβαθῆ κόλπων καὶ λιμένων ἀνάχυσιν, ὅφ' ὧν οὐχ ἦττον εὐθαρσὺς ἐστὶν ἢ σκεπανῆ, τοῦ βεύματος τὸ μὲν πλέον κατιόντος, ἔστι δὲ ὅτε κατ' ἐπικράτειαν ἀναστρέφοντος, εἰσιόντων τε τῶν ἀκρωτηρίων τὴν παραγωγὴν παρ' ἀλλήλων ἀναπτυσσομένων καὶ ἐκ τῆς κατ' εὐθὺς πορίας ἀναλυόντων τοῦ βεύματος τὴν βίαν· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐλάττω παρέχεται τῆς ὄψεως τὴν ἀκρόασιν, ἀναγκασίον ἔδοξε μοι συγγράψαι περὶ τούτων, ὡς τοῖς μὲν ἰδοῦσι μηδὲν ἐνδέοι τῆς δλοκλήρου καὶ τελειοτάτης ἱστορίας, οἱ δὲ μὴ θεασάμενοι τὸ γούν ἀκηκοέναι περὶ αὐτῶν ἔχοιεν. Ἀρχὴ δὲ αὐτῆ τοῦ τε λόγου καὶ τῆς τῶν χωρίων φύσεως πέλγος ἐστὶν ὁ Πόντος ὁ Εὐξείνους μεγέθει τῶν ἄλλων πλείστον, ὅσα μὴ πρὸς τὴν ἕξω θάλασσαν ἰσώσασθαι. Μόνη δὲ ὑπὲρ αὐτὸν ἀνακέρχεται λίμνη Μαϊωτῖς, ἣν μητέρα καὶ τροφὸν

Quodsi contingeret ut per Bosporum versus Pontum et Os quod vocatur Ponti navigantibus nonnisi ad spectus locorum suavis et admirabilis esset, molesta prorsus foret de his quæ oculis conspiciuntur narratio; totum enim conficeretur adpectu qui admiratione dignus offertur litorum proximitate et freti angustia et mari paullatim utrique continenti se miscente et profundos infundente sinus portusque: unde mare ibi non minus piscibus venandis quam navibus tutandis aptum fit, fluxu ut plurimum quidem recta decurrente, interdum vero conversiones patiente, quum promontoria alia juxta alia se expandentia utrinque in fretum procurrant eoque declinatam a recto cursu vim fluxus dissolvant: sed quoniam quæ in Bosporo sunt non inferiorem adpectu auditionem præbent, necessarium mihi visum est scripto de his exponere, ut iis qui viderint, ad perfectam et absolutam cognitionem nihil desit, iis autem qui non spectaverint illa, auditu certe cognita habeant. Initium vero tum narrationis tum locorum naturæ Pontus Euxinus est pelagus magnitudine cetera superans, quot quidem non extero mari æquiparanda sunt. Una super Pontum effusa est palus Mæotis, quam matrem

Fr. 1. Fragmentum hoc primus edidit e codice Vaticano et codice Parisino Ducangius in *Constantinopoli Christiana*. Quonam libro Vaticano usus sit, nescio. Parisinos vero codices in quibus hoc operis proæmium legitur habemus tres: N. 1405 (fol. 16), 1406 (fol. 26) et 2554 (fol. 130 et iterum fol. 158). Præterea exstat in codice Matritensi, quem meos in usus Busemackerer meus contulit. In omnibus fragmentum nostrum opusculis illis geographicis quæ Agathemeris nomen præfixum habent, ita subjungitur, ut eorum quasi pars vel appendix sit. Nec latet rei causa. Videlicet quum in geographicorum istorum capite postremo de marium dimensione sermo sit, et ultimo loco de Ponti Euxini et Mæotidis paludis magnitudine agatur, quidam non inutile se facturum censuit, si de eadem re locum Dionysii Byzantii adijceret. Ceterum quemadmodum Agathemeris, sic etiam Dionysii fragmenti codices ex uno eodemque libro corruptissimo promanarunt. || — μόνην] μόνον cod. Matr. Mox inserui particulam ἂν. || — ἐγγύτητα] excidisse videtur τῶν ἀγχιβαθῶν vel τῶν ἡπειρῶν. || — ἀγχιβαθῆ] ἐγγυβαθῆ cod. Inserui καὶ τὴν. || — ἡ σκεπανῆ] ἡ σκεπάνη codd. An de pisce qui σέπανος

(*umbra*) vocatur, auctor hujus lectionis cogitavit? Cf. σκεπανῆ ὑπόρμισιν in Anthol. Pal. 7 p. 799; πάση σκεπεινήν νηὶ καταγωγὴν ἔχει in Anon. perieg. iamb. 336. || — τοῦ βεύματος] καὶ τ. ρ. codd. || κατιόντος] Fort. κατ' εὐθὺς excidit. || — παραγωγὴν] περιαγωγὴν codd. Deinde pro παρ' ἀλλήλων malim παράλληλον. Mox κατ' εὐθυπορίας codd. Par.; κατ' εὐθυπορίαν cod. Matr. || — μητέρα] De his conferantur: Herodotus 4, 86: λίμνην... ἡ Μαϊωτῖς τε καλεῖται καὶ μήτηρ τοῦ Πόντου. Dionysius Perieg. 165: Τοῦ (sc. τοῦ Πόντου) καὶ πρὸς βορρῆν Μαϊωτῖδος ὕδατα λίμνης ἐγκέρχεται... τῇ μὲν περὶ Σκύθα ἀμφοινέμονται, ἄνδρες ἀπειρέσιοι· καλέουσι δὲ μητέρα Πόντου. Eustathius ad h. l.: Ὅθεν καὶ τούτου τινὲς φασὶ λαχρῆν αὐτῆν τοῦ ὀνόματος· μαῖα γὰρ ἡ τροφός. Plinius 6, 7, § 19: *Mæotin* (*Scythæ vocant*) *Temarindam* (sive *Temarindam* sive *Tamaridam*), quo significant matrem maris. Procopius B. Goth. 4, 6; Stephanus Byz. v. Μαϊωτῖται; Tzetzes Chil. 8, 761; Hipparchus περὶ τῶν δώδεκα ζωδίων apud Voss. ad Melam p. 558 (ed. Gron. 1748): Μαϊωτῖς λίμνη, ἐν ἣ πᾶς ἰχθύς ἀπομαϊούται, ὅθεν καὶ αὐτῆ ἡ λίμνη Μαϊωτῖς ὀνομάζεται. Boeckhiius in C. Inscr. t. II, p. 101: « Scriptura indigenis publice usitata est Μαῖ-

τοῦ Πόντου κατεφῆμισε λόγος ἐκ παλαιᾶς μνήμης παραδεδομένος. Ταύτης τὸ μὲν περίμετρον ἐστὶ δισχιλίων σταδίων, τὸ δὲ πέρασ ποταμοῦ δὲ Τάναϊς, ὅρος τῶν δυεῖν ἡπείρων.

et nutricem Ponti sermo a prisca inde memoria traditus prædicavit. Ejus circuitus est bis (*lege octies vel novies*) mille stadiorum, finis autem Tanais fluvius, duarum ille terminus continentium.

PETRI GYLLII

DE BOSPORO THRACIO LIBRI TRES.

QUIBUS RELIQUA ANAPLI FRAGMENTA IN LATINUM VERSA CONTINENTUR.

LIBER PRIMUS.

Cum Novam Romani Constantinopolitanam sim descripturus, mihi prius describendus videtur Bosporus, princeps creator Byzantii, melior et præstantior quam Byzas hujus urbis conditor (quamvis hic optimus et deo simillimus fuisse traditur), quo urbs jam tot secula carere potuit; et situs loci alium conditorem invenisset, ut postea deserta invenit Pausaniam, deinde funditus eversa Constantinum: at Bosporo ne punctum quidem temporis carere potest, supra quem Constantinopolis sita est. In cujus obscuritate illustranda, si longior ero, id attribuendum erit obscuræ caligini tot seculorum, quæ Bosporum Thracium Cimmerico longe obscuriorem essecerunt, et magis clausum quam esset ante Jasonis transitum, tenuerunt, ut hujus non modo caput ex tanta caligine exstaret, hoc est Cyanæ petrae, sed ne ejusdem quidem plus centum loca antiqua olim memoriae prodita ab antiquis scriptoribus, quæ latuerunt in tenebris abhinc fere ruinis Severi: quorum caligo discuti non potest, nisi Phineo cæco, qui nobis velut Jasoni transitum Bospori demonstrat, oculos restituerit, id est, DIONYSIO BYZANTIO, antiquissimo Bosporici

anapli scriptori, jam tot annos in cæcis tenebris jacenti, lumen attulero: qui licet hominum in magna luce versaretur, tamen crassa adeo caligine circumfusus est, ut non videretur, nisi quis simili studio, quo uti conatus sum, ejus caliginem discuteret. Ita enim ejus nomina antiqua ignorata sunt, ut nulla jamdudum nota sint; quæ illustrare ob hujus freti excellentiam conabor, quod præstat omnibus fretis. Gaditanum quidem stringit duos orbes, sed incipientes, sed vinculo lato sexaginta stadia: at Bosporus, duos medios orbes nodo astringit non latiori quatuor stadiis; adde quod Bosporus est commodior; hic enim utroque orbe accolarum multis commerciis conjunctorum frequentatus, portæ habet dispositionem ob communionem mutuam, aliquando ponte junctus ab his, qui pedibus ex una continente in alteram transire mallent. At Gaditani freti rarus est usus ob inusitatum Libycorum communionem cum Europæis, et ob longinquam externi maris navigationem. Thucydides laudat Siciliam, quod freto viginti stadiorum disjungitur a continente, sed id duntaxat insulam jungit Italiæ, infame non modo scopulis monstrosis et voraginibus, verum etiam belluis, quibus Bosporus caret. Chalcidicum fretum mirabile, sed ob sui curipi inconstantiam ponte

ται, non Μαϊῶται; tertia est Herodotea Μαῖται et Μαῖταις, ejus sonus indigenarum formæ utpote Ionum propior est quam alterius... Ab initio Maitarum nomine certa quædam gens videtur vocata esse, a qua mare nomen habet. Sane Μαῖταις s. Μαῖταις quasi Euxini nutrix hoc nomine vocata esse fertur, credo ob verba Herodoti: at licet Scythicum ejus nomen *Temerindu* s. *mater maris* (Plin.) cum hoc conveniat, tamen potius hæc a Μαῖταις quam illi ab hæc debent dicti haberi, quod aliquot auctores diserte affirmant (Plin. 4, 26, Anonym. Per. P. Eux.). Rem mihi persuadet nominis forma: Μαῖταις enim s. Μαῖταις s. Μαῖῶταις femininum est a masculino Μαῖτης, etc., ut Φθιώταις a Φθιώταις: *nutricem maris* si Græci voluissent dicere, Μαῖαν vocassent, non Μαῖτην. » || — παραδεδομένος] παραδεδομένης in 2 codd. Par. || — δισχιλίων.]

Hoc ab omni veterum geographia abhorret. Aut ὀκτακισχιλίων aut ἑννακισχιλίων Dionysius dederit, ita ut aut θ in δις, aut η in β corruptum sit. Stadiorum 8000 ambitum Mæotidi tribuunt Polybius 4, 39, 1 et Strabo p. 310; novies mille stadia computant Strabo p. 125, Plinius 4, 24 § 78, Arrian. Peripl., Agathemerus, Theophanes Simocatta in Ideleri Phys. et med. gr. min. p. 169. Si quis numerum δισχιλίων tueri voluerit, licet lacunam statuere hunc in modum explendam: Τὸ μὲν περίμετρον ἐστὶ [ὀκτακισχιλίων vel ἑννακισχιλίων, ἣ δὲ διάμετρος] δισχιλίων σταδίων (2200 sec. Strab.) || — ὁ Τάναϊς] Articulum om. codd. Paris. Ceterum postremam fragmenti hujus partem iisdem fere verbis habes apud Gyllium initio capitis primi, ubi Dionysius laudari debebat. Vid. pag. 5.

ANAPLUS BOSPORI THRACII.

3

quidem iungentis insulam continenti, at non longiori spatio octoginta passibus, quibus patet in longitudinem, in latitudinem circiter quadraginta, qui hominum manu obrui potest: reliquum Chalcidici euripi Euboicum fretum longum et difficile; non enim alia infestior classi statio est, nam et venti ab utriusque terræ præaltis montibus subiti atque procellosi fretum hoc torquent; Bosporus autem semper portuosus et navigabilis. Prætereo isthmum Corinthiacum, qui ut fretum admisisset, duos tamen sinus breves conjungeret, qui non magna navigationis circuitione jungi possunt: at Bosporus conjungit duo maria, quæ nulla navigationis circuitione jungi possunt nisi Bosporo, quem sapienter Euripides clavem nominat Ponti. Recte physicam rationem secuti poetæ finxerunt Bosporum minime pervium, eundemque transire sine Phineo rege Bospori Jasonem non potuisse, significantes Pontum invito rege Bospori adiri non posse; recte Hesiodus ait Phineum excæcatum fuisse, quod navigationem Cyanearum et Ponti Phrixi indicavisset. Omitto Bosporum Cimmerium triginta stadia latum et vadusum; qui, etsi valde profundus esset, tamen hostes non arceret, sed auxiliaretur hostibus. Conglaciatus enim pontis vicem præstat, cujus campi minus mansueti quam illius montes. Prætereo Hellespontum longe latiore et sinu Byzantiaco carentem, de quo recte Constantinus iudicavit, cum, posthabito Hellesponto, Constantinopolim in Sigeo promontorio inchoatam, eminenti in fauces Hellesponti, transtulit ad Bosporum; prætermitto reliquos triplicis orbis limites, Pontum Euxinum, mare internum, Tanaim, Nilum, quorum nullus contra hostes tam tutus quam Bosporus. Illa enim maria latissime patent; Tanais gelu concretus pons est barbarorum; Nilus longissimus, uno loco custoditus, infinitis locis transiri potest; Bosporus una clave duos orbis, duo maria aperit et claudit. Piscium copia excellit Massilia, Tarentum, Venetia, sed omnia superat Bosporus, quo velut per portam duplicis maris pisces transire solent autumno et vere, tam certa lege naturæ quam solent grues bis quotannis internum mare pervolare, tantaque multitudine, ut primo cuique magnum piscium numerum capere et ferre liceat, neque modo ab usu piscandi instructi, sed etiam totius piscationis rudes atque adeo pueri et feminæ capere possint domi desidentes ex fenestra calathis demissis, hamisque ab esca nudis etiam imperiti piscandi pelamides capiant tot et tantas, ut toti Græciæ sufficiant aliisque nationibus. Et ne numerem infinita genera piscium, tot gregalis generis capiunt, ut uno reti permulta navigia impleant. Ostrearum bonitate excellentium tantam multitudinem cum aliis temporibus largitur Bosporus, tum maximam temporibus quibus per leges Græci vesci non solent piscibus sanguinis participibus, ut quotidie videas fora multa redundare ostrearum acervis et amiarum igno-

torum piscium Romæ et Venetiis. Suavissimi cibi crebros greges videre licet in Bosporo, eorundem quoque pugnas cum delphinis tales spectare, quales traduntur a scriptoribus. Quod si Bosporani non tantopere terrenis carnibus abundarent, si piscibus delectarentur, ut Veneti, si libere piscari possent, ac non pro tributo mediam piscationis partem dare cogèrentur, et reservare non haberent necesse regi omnes pelamides ex Ponto descendentes, profecto omnia fora Byzantina piscium multitudine implerentur. Græci ex antiquo quodam proverbio extollunt Hellespontiorum piscium copiam. Sic enim, inquit, cum quis temere ea quæ abundant, aliunde affert ut rara, dicere solebant, noctuam Athenas, aut buxum in Cytorum, aut pisces in Hellespontum, quo multo præstantior Bosporus, per quem primo pisces, pastionibus Ponti pingues facti, descendunt, deinde ex his, qui Bosporanorum piscatorum insidias effugerunt, latiore transeunt Hellespontum. Quid? quod sua dulcedine superat cetera maria, et suæ dulcedinis fecunditate contendit cum mirabilibus fluviis, inter quos excellit Nilus, Ægypto quidem fecunditatem dans, sed non tam suis natis aquis, quam cæli et terræ siticulosæ natura, id quod deprehenditur ex rivulis fontium Arabiæ, Africæ, Mediæ, Babylonæ: hi enim sicut Nilus vicina loca, quæ alluere possunt, fertilia efficiunt. Unde Byzantiis agris Libyæ tam eximia fertilitas, ut terra agricolis fœnus reddat cum centesima fruge, nisi ex vicinis mediocribus fluviis saxorum mole primum retentis, deinde per fossas divisus? Quot in Gallia delitescunt flumina, quæ si per arenas mediam occupantes partem orbis transirent, non mediocrem arenis fecunditatem darent? Bosporus sua dulcedine piscium multitudinem Niliacis arenis numerosiorem alit, non modo a se procreatorum, sed etiam ab utroque mari; tum mellis et ceræ, frumenti et vini ceterarumque rerum copiam largitur non modo Bosporanis, sed etiam infinitis nationibus longinquis, atque adeo ipsi Nilo Ægyptoque permulta impertitur. Jure igitur Bosporus vulgo dicitur autumno aureus, vere argenteus, rectius appellandus Chrysorrhœas quam quisquam alius, etiam si esset Chrysorrhœas Danascenus. Hic enim unius Damasci agros irrigat duntaxat, præterea nihil fert, innavigabilis. Jam quispiam cælum Bospori damnabit ut caliginosum, Apolloniumque (*Arg.* I, 1114) afferet, cum scribit Argonautas ex alta specula insulæ Cyzici prospexisse *ἡρόεν στόμα Βοσπόρου (οἷον ἀερῶδες ἦτο δμυχλῶδες [Schol.])*. Id enim non ex Bosporici cæli natura, sed ex longo intervallo accidit, quo amplius octoginta millia passuum a Cyzico abest Bosporus. Loca enim longinqua, etsi cæli natura lucida sint, tamen ex longinquo intervallo prospecta obscura videntur. Erit alius, qui non probabit Bospori oras, ut asperas et plane Thracicas; at hæc miti amœnitate certant non solum cum omnibus maris littoribus, sed etiam

cum rivis nobilissimorum fluminum. Nilis quidem suam amœnitatem ex una ripa ostentat, ex altera deformat, patefaciens exustos et latissime retorridos campos. Vidi Penei ripas, quas amœnas efficiunt illa nobilia Tempe Thessalica in nemorosa convalle inter Ossam et Olympum sita, per quæ media Peneus viridis labitur, amœna, ut dicuntur, sed angusta et brevia, undique montibus in altitudinem immensam elatis coarctata, ut terror adsit prætereuntibus, qui augetur, si Livio credimus, strepitu Penei agreste quiddam resonantis; vidi item ripas amœnas aliquot fluminum Mediæ: hæ enim sunt illa decantata Tempe Medica, virore quidem plantarum manu satarum læta, sed undique montibus asperis arenaceis, qui nativis arboribus carent, circumdata: verumtamen nulla amœniora spectavi valle, per quam defluit Bosporus utrinque cinctus collibus molliter assurgentibus, vallibus leniter pronis, utrisque partim nemorosis, partim vitiferis et frugiferis, partim insignibus amœnitate viretorum floribus, herbis, arboribus enitentium, inter quæ excellunt horti regii: quos singulos quid aliud esse dicam quam Thessalica illa Tempe amœnissima, sed longe amœniora nisi ea Lapithæ Centauri velut dracones Hesperidum hortos custodirent, proculque spectatores arcerent. Sileo rivos perennes et perlucidos circiter triginta hinc atque illinc delabentes in Bosporum, prætereo fontes gelidos. Quid unum jam commemorem Nymphæum Chalcedoniorum situm juxta Bosporum a permultis antiquis commemoratum? cum valles Bospori plusquam quinquaginta nihil aliud sint quam Nymphæa virore nemorum et pratorum, topiario et coronario naturæ opere, spectabilia. Ora autem maritima collucet plus triginta sinibus portuosis, ad marginem usque profundis, inter quos excellit sinus Chrysoceras, hoc est Coïnucopiæ, siquidem aurum omnium rerum copiam largitur. Collucebat olim ab initio Bospori ad finem ædificiis continuis, quæ longis bellis eversa iterum excitantur, ut ab initio sinus Ceratini jam litus ad promontorium Hestias (litus patens in longitudinem circiter decem miliarium) exædificatum sit fere continuis ædificiis, non modo in sicco, sed etiam media ex parte in mari substructis, non modo ad hominum habitationem, sed etiam ad stationem scapharum atque excipulas piscium: quæ omnia patitur mitis Bosporus. Non enim frenebundo æstu effervescit in ædificiorum fundamenta, sicut cetera freta, quæ littoribus fracta, spumarum fervorem in ædium pavimenta furiose jactant, et fremitu terribili murmurantis maris littora plangentia maritimas urbes vexant, sed lenis urbem et suburbana alluit, neque sese effert extra litus, quamvis humile et planum. Itaque Jasonem duodecim diis apud Bosporum sacrificasse templumque condidisse arbitror, judicantem non modo hominum, sed etiam omnium deorum domicilium esse Bosporum. Apollo quidem sex templa

habuit juxta Bosporum, antiquissimum in urbe Chalcedone, nullis oraculis cedens, duo Byzantii (unum in Xerolopho, cum tripode antiquissimo, alterum cum luco laurorum juxta finem sinus Cornu), quartum juxta eundem sinum, quintum in promontorio nuncupato Metopo, sextum in suburbano vico appellato Daphne a profundo luco laurorum Apollini consecrato, qui in Olympia ut Mercurium cursu secum certantem præverterit, ita periclitaretur certans in medio Bosporo cum Mercurio, qui semper præfuit promontorio Hermæo, obsidente maximas Bospori angustias, cujus radices cum sustinerent Darii pontem ejusque sedem in saxo excisam, ostenderunt Mercurii ingenio Darium Asiam Europæ quasi compedibus alligasse. Justius apud Bosporum perenni certamine Juno, Venus, Pallas contendunt quam ubi semel contendisse dicuntur Dulcis Venus mare (unde nata est) dulce ostentat excellere; Juno colles uberes profert et promontorium Bosporum, in quo fuit ædes Junonis Acrææ; Pallas arcem Byzantias proponit non judici Paridi juveni pastori, sed Jovi antiquissimo imperatori et Neptuno præsentibus Bosporo, cujus portas Neptunus servare traditur, et claves Ponti custodire, adjutore filio Byzante fabro clavis Poiticæ, hoc est arcis Byzantiæ conditore, in qua antiquum Neptuni templum fuisse scribit Dionysius (v. fr. 9). Jupiter Urius imperatorque quamdiu multumque Bospori angustias tutatus sit, declarat fanum Jovis Urii in hunc diem nomen retinens, declarat ejusdem statua in Bosporo sita, quæ, cum tamen multa bella ex Ponto emergerint, servata est, cum interim sua signa Jupiter pateretur ex Macedonia, ex Græcia auferri. Cum Lucullus ex Ponto auferret colosseum Apollinem, tamen illam, etsi in toto orbe pulcherrime facta haberetur, attingere non ausus est; nec arce prius cessit, quam Christus ei successit, verus Juppiter Urius et Imperator: adeo ille Bosporum amore prosecutus est, quem nonnihil augere potuit id quod sempiterna nominis memoria Bosporus testatur se transvexisse Io, quam Jupiter amavit; Bosporique accola Semystra educavit Ceroëssam, Jovis et Ius filiam, matrem Byzantias, qui condidit Byzantium. Acrius igitur et commodius in Bosporo quam in Olympia de orbis imperio Jupiter cum Saturno collectari potuisset. Nec modo deorum hominumque pater, sed etiam mater deorum Bosporum accoluit, suisque ædibus arcem oppositam arci Jovis Urii illustravit. Neque modo dii deæque inter se, sed etiam secum de pulchritudine Bospori certant. In quo mari Venus dulcior quam in dulciore Ponti? cujus aqua potui pecorum utilior quam dulcium fluminum; itaque accolentes Pontum omnia pecora ad mare ducunt, ut ex eo bibant. Ubi Venus placidior quam in placido Bosporo? ubi Veneris placide ara in sinu Auri Cornu nuncupato, ejusdemque templum in suburbano proximo Chalcedoniæ et in

ANAPLUS BOSPORI THRACII.

5

portu Lyciorum, ubi etsi Bosphorus frigidus, tamen Venus frigere non potest compressa collibus Bacchi et Cereris feracibus. Juno circa Bosporum duplex et gemina; nempe utraque continens certat non solum de similitudine, sed etiam de paritate collium, vallium, fontium, frugum, fructuum. Ubi Pallas, urbium, arcium tutrix, arcem architectari potuisset commodiorem ad retinendum utrumque orbem, quam in Bosporo? ubi Pallas Bospori primas sibi partes debere contendat, quam in arce Byzantii? quo primum egressi coloniæ deductores Minervam coluerunt, aramque Minervæ Ecbasæ ibi exerunt, et Pallade adjutrice statim pugnarunt tanquam pro terra patria, nempe Byzantio, quod lumen est clarissimum Bospori. Habuit item alteram aram supra Bosporum, quam Megarenses coloniæ deductores Palladis dissipatoriæ appellarunt ab hostibus barbaris dissipandis. Diana item et Ceres et Bacchus contendunt ornare Bosporum. Ecquodnam aliud tam breve spatium sex templa habuit illustria Dianæ quam Bosporus? in cujus exordio fuit Dianæ fanum adeo celebre, ut idem fanum ab aliquibus dicatur Dianæ, ab aliis Jovis. Nusquam Diana sua retia marina tendit felicius quam in Bosporo, in quo medio fuit ædes Dianæ Dictynnæ. Finis Bospori habuit templum Dianæ Orthosiæ et ædem Persephonæ in promontorio Bosporio, itemque in opposito littore delubrum Dianæ Luciferæ, atque in Bospori portu Lyciorum nuncupato templum Dianæ Phosphori. Sed quid tam multa de diis? cum possem Bosporum suis variis et propriis laudibus efferre, nisi hæc pauca præloqui voluissem, non tam ut laudem Bosporum ex judicio deorum, quam ut Bospori nomina antiqua summam in formem usurpata atque appellata ab aris, templis ceterisque deorum monumentis. Itaque Bosporum deorum domicilium appellavi, quod in eo omnium majorum deorum aræ ædesque multæ et celeberrimæ fuerunt. Jure igitur nonnulli Bosporum Sacrum ostium appellarunt; jure Iason duodecim diis fanum consecravit propterea, ut mihi videtur, quod omnes dii ad eum orandum contendisse videntur, contra Sostratum, qui Bosporum asserit Neptuni opus esse; mihi potius ab orbe condito ipsum patefecisse videtur architectus ille summus, qui elementa creavit et distinxit. Quomodo Neptuni fœdita vi Euxinus Pontus tam scite Bosporum aperire

potuisset? in quo nihil fortuitum videtur, sed summa ratione factum, ut vix ulla humana mens majore artificio excogitare posset commodiorem ad navigandum; aut si quis tentaret Bospori os aliter fingere, ille esset, qui in alia corporis parte os hominis, quam est, commodius esse debuisset frustra probare niteretur. Primum suum introitum inter Cyaneas largum viginti stadia, montibus cinctum, velut brachia distendit in complexum introeuntium; deinde sensim per longitudinem duorum miliarium usque ad promontorium Myrleanum coarctatur in angustias miliaris, post in longitudinem quinque miliariorum rectus procedit, multosque sinus portuosos efficit; inde ad finem usque magnis anfractibus et crebris sinibus pergit flexuosus usque ad mœnia Byzantii, cujus mucrone velut rostro scinditur in duas partes, quarum rapidior et major in Propontidem progreditur, paulatim oris recedentibus, usque dum inter Chalcedonem et Byzantium dilatatur in quattuordecim stadia, similiter pari introitu ascendentes excipiens in Pontum, ut excipit descendentes ex Pontio. Altera pars sinum efficit, Cornu nuncupatum. Sed quid plura de Bosporo? sine quo Byzantium nunquam exstitisset, aut vulgaris urbs remansisset, cujus conditor et genius Agathodæmon Bosporus jure dici potest et debet, sine quo non modo vivere cum dignitate, sed ne nasci quidem potuisset. Et ne habeam inculcare, quæ postea dicam de Byzantio, id fere omne Bosporo acceptum referre oportet, quod laudis tribui potest Byzantio.

I. De origine Bospori, et de ejus multis nominibus.

Fr. 2.

Bospori Thracici origo est Pontus Euxinus. Supra Pontum est Mæotis quam matrem et nutricem Ponti divulgavit hominum sermo, jam ab usque antiqua memoria traditus; Mæotidis finis Tanais, limes Europæ et Asiæ. Mæotidem Cimmerico freto excipit Pontus, qui auctus Mæotide et multis magnisque fluminibus per Thraciæ Euripum exit in Propontidem. Et ut magni lacus fluvium aliquem emittere solent, ita Pontus emittit in mare Ægæum velut flumen maximum, in principio angustum, in medio amplum, in fine strictum. Finis appellatur Hellespon-

Fr. 2. Quamvis Dionysii nomen his non præfixerit Gyllius, tamen ex comparato fragmento primo facile colligitur ea ad verbum fere ex Anapli auctore translata esse. || — 1 *velut flumen maximum*] Similiter Andreossy (*Voyage à l'embouchure de la mer Noire. Paris, 1818*): « Le Bosphore et le canal des Dardanelles peuvent être considérés comme les parties inférieures d'un fleuve dont l'origine est aux sources du Dnieper et l'embouchure aux Dardanelles. » In eandem sententiam trahere possis quod Stephanus Byzan-

tius v. Βορυσθῆνης dicit: Ὄρω (sc. Βορυσθῆνης) καὶ ὁ Ἑλλησποντος πρὸ τῆς Ἑλλῆς ἐκαλεῖτο. Mæotidem certe et Bosporum Cimmericum nonnullis fuisse partes Tanaidis fluvii, liquet ex Arriani et Anonymi periplus Ponti Eux. (v. G. Min. t. I, p. 414 et 394 ibiq. not.), ubi os Mæotidis etiam *Tanais* appellatur. Ac si Anonymus poeta (v. t. I, p. 233), Ephorum, ut videtur, secutus, de Tanai dicit: Ἐξίτησι δίστομον ἔχων το ῥεῦθρον εἰς τὴν λεγομένην Μαῶτιν εἰς τὸν Κιμμερικὸν τε Βόσπορον, hæc ex eadem opinione manant, etsi

tus, medium vero lacus similitudinem gerens Propontis, principium Bosphorus.

Hunc multis nominibus scriptores appellant: Græci quidam ἀλλῶνα, Pomponius Mela (1, 19, 5) canalē, alii (Plin. 9, 20) Euripum Thracium. Herodotus (1, 85 et 118) modo Ponti os appellat, modo ἀχένας. Laurentius vertit *collum*, poterat pure et Latine reddere *fauces* pontici maris. Græci nostræ ætatis λαμὸν nominant; Turci eodem sensu *Bosazin*. Fauces, inquit Livius, στενά vocant Græci. Bosphorum quidam recentes scriptores *stenon* nuncunt. Pomp. Mela etsi interdum totum fretum nominat *fauces*, tamen partem ultimam Bospori positam inter Chalcedonem et Byzantium proprie appellat (1, 19, 5) *fauces*, reliquam oris partem vocat *os*. In *Bospori*, inquit, *faucibus oppidum, in ore templum est. Oppidi nomen Chalcedon, templi numen Jupiter*; ubi distinguit fauces ab ore, idque apte: sive existimat Pontum, ut omnes existimant, exire in Ægæum velut per meatus cuiuspiam animalis, nempe primo per Bosporum, quasi per os et fauces, subire in alvum, hoc est in Propontidem; deinde per Hellespontum, tanquam per vesicæ fauces, delabi in Ægæum; sive putat mare Ægæum exire in Pontum, id quod putare videtur, sed falso, ut paulo infra ostendat. Tum enim revera Ægæum a Propontide velut ab alvo ejiceretur in Pontum per fauces et os Bospori. Non igitur minus recte *Threicias fauces* Bosporum appellabimus, quam Lucanus Hellespontum appellavit. Cicero Bosporum nunc *introitum Ponti*, nunc *os atque angustias* dicit. Similiter Aristides (t. I, p. 21) Bosporum appellat εἰσβολὰς τοῦ Πόντου; rectius Philostratus (Vit. Sophist. 1, 34, 1.)

ἐκβολὰς τοῦ Πόντου, cum Bosphorus sit Ponti exitus potius quam introitus. Pomponius Mela (1, 5): « *angustias introitumque (maris) venientis nos fretum, Græci πορθμὸν appellant* ». Procopius restrictius hunc præfinire videtur in libro inscripto Περὶ τῶν ἀνεχδότων quem scripsit contra Justinianum, contraque ejus uxorem Theodoram. « Byzantium, inquit, utrinque fretum habet, unum in Hellesponto circa Sestum et Abydum, alterum in Ponti Euxini ore, ubi Fanum nominatur. In Hellesponti freto tributum quidem minime exigebatur. Præfectus vero a rege missus in Abydo sedebat perscrutans, si qua navis ferens arma sine regis permissu iret Byzantium, aut si quis Byzantio solvisset, qui non ferret literas et signa hominum, quibus hæc cura mandata esset. Non enim fas quenquam ex urbe Byzantio enavigare sine dimissione virorum operam dantium magistratui appellato magistro non dimissorum. Similiter si quis ad barbaros mearet, apud Fanum Jovis præsidebat, qui perscrutaretur si qua ex Romanorum ditione ferret, quæ ad hostes efferre non liceret nihil tamen huic præfecto exigere licebat ab his qui illac navigarent. At ex eo tempore, quo Justinianus accepit imperium, in utroque freto constituit tributum publicum; et stipendio quidem utrique freto præfectos afficiebat, verum edicebat, ut omni vi quam plurimas pecunias inde auferrent. » Prætereo cetera quæ Procopius colligit contra acerbam exactionem a Justiniano utrique freto constitutam; hoc unum duntaxat ex his percipe, Procopium Bospori et Hellesponti summas angustias stricte nominare fretum, ut Titus Livius fretum Chalcidici Euripi vocat summas angustias canalē Eubœam dividētis a Bœotia. Certis et

dubium sit an sic poeta intelligi voluerit. Denique hinc explicari aliquatenus censeo rationem qua orta sit mira ista Herodoti de Darii contra Scythas expeditione narratio. Scilicet Herodotus (4, 55) ab oriente Borysthenis in Pontum effluere dicit Hypacyrin (Pacyrin Plin.), deinde in Mæotidem Tanaim atque Oarum et Lycum et Syrgin (4, 123; Hyrgin v. Hyrgen 4, 57). Hæc ita mutarunt nonnulli ut Hypacyrin in Hypanim exire statuerent, Oarum vero et Lycum et Hyrgin aut Tanaidis affluentes aut maris Caspii fluvios esse censerent; alii jejuniorei iudicii viri, ut Deguignes (*Mém. de l'Acad.* t. XXXV, p. 546) et Ukertus (*Geogr.* 3, 2 p. 199), hæc ad veritatem perducere posse recte negarunt, præsertim quum fabulosam esse de Darii itinere narrationem extra dubitationis aleam positum sit. Quærere tamen licet quonam modo fabulæ istæ ortæ sint. Qua in disquisitione proficiscendum puto a Ptolemæo, tanto minus illo negligendo, quum non, ut alii plerique geographi, ex ipso pendeat Herodoto. Is igitur post Borysthenem ponit Carcinitem fluvium. Hunc eundem esse cum Hypacyri sive Pacyri patet; nam ut secundum Herodotum Pacyri adjacet Carcinites oppidum, sic apud Ptolemæum Pacyris (vgo Pa-

syris) opp. appositum est Carcinite fluvio. Deinde in Mæotidis ora Ptolemæus memorat Agarum et Lycum fluvios et Hyrgen locum. Sponte se conjectura offert respondere his nominibus Oarum, Lycum et Hyrgin Herodoti. Quominus ad hoc attenderent viri docti, impedit interjectus inter Hypacyrin et Oarum Tanais fluvius; at nonne hic quoque locum suum tuetur, si in prisca traditione Tanais fuit ipsa palus Mæotis seu Tamarida, ad quam Darius accessit antequam ad Oarum perveniret? Hanc narrationem alii, quos Herodotus sequitur, ita transformarunt ut Tanaim non nisi de ipsi *Don* fluvio intelligerent, ad eamque sententiam ceteram historiam accommodarent. Reliquerunt tamen antiquioris narrationis vestigia. Nam quod de *sexaginta* dierum expeditione traditur, id cum Herodotea geographia conciliari nequit. Porro si Herodotus 4, 123 Syrgin in Mæotidem, alio autem loco (4, 57) *Hyrgin* in Tanaim effluere refert, non diversos fluvios indicari, sed misceri prisecam traditionem cum recentiore, facilis est conjectura.

2. Pomponii Melæ verba ad Bosporum nihil pertinent. Sermo est de freto venientis ex oceano maris nostri, i. e. de freto Gaditano.

ANAPLUS BOSPORI THRACII.

7

propriis etiam aliis vocabulis Bosporum scriptores nominant. Ptolemæus (3, 11, 3) os occiduum Ponti³, Apollonius Argonauticum poeta (2, 549) σκολισίον πόρου στενωπὸν appellat; Arrianus (ap. Eustath. ad Dionys. 140) fretum Mysium a Mysii populis, cum id Mysi accolerent, deinde Thracium a Thracibus accolis⁴. Potuit etiam appellari Bithynicum et Mygdonium⁵ et Bebrycium, cum Bithynia, quæ claudit Bospori latus dextrum Asiaticumque, fuerit etiam appellata Mygdonia et Bebrycia. Herodotus (4, 85) nominat Bosporum Calchedoniæ (τῆς Καλχηδονίης τὸν Βόσπορον); Strabo, os Byzantiacum (p. 125 στόμα Βυζαντιακόν, p. 318 στόμα τὸ κατὰ Βυζάντιον); Joannes Tzetzes (Chil. 1, 886) appellat

Bosporum Damaliten (τὸν Δαμαλίτην Βόσπορον) sua ætate nuncupatum vulgo Prosporium⁶ Aristides januam Ponti vocat, imitatus Pindarum, qui fretum Gaditanum portas dicit Gaditanas. Ora enim similia portis habentur; inde fluminum exitus ostia dicuntur. Plinius fretum Gaditanum appellat limen interni maris; Euripides clavem Ponti nuncupat Bosporum. Unde autem vocetur Bosporus, etsi omnibus clarum a bovis meatu: tamen dubium controversumque inter vetustissimos scriptores est, quænam bos illa fuerit, et qua transierit; quod non tantopere quaerendum putarem, nisi hoc non perspicuo facto, plane intelligere non possemus, ubi locus appellatus Bos sive Damalis, ubi Chrysopolis. Poetæ⁷ tradunt Inna-

3. *Ptolemæus*, etc.] Nituntur hæc prava quorundam codicum lectione qui lib. 3, 11 p. 215 ed. Wilberg. in verbis: ἐν τῷ στόματι τοῦ Πόντου Βυζάντιον ante v. τοῦ Πόντου inserunt τὸ δυτικόν, quod Gyllius mutaverit in τῷ δυτικῷ. || — 4. *Arrianus* (in Βιθυνιακοῖς) ap. Eustath. ad Dionys. 140. Πορθμὸς δὲ κατὰ Καλχηδόναν καὶ Βυζάντιον, ὅ ποτε Μύσιος, διότι Μυσοὶ ἀντιπέραν ἔκουν τῆς Θράκης, ὕστερον δὲ Βόσπορος ἐπὶ τῇ συμφορᾷ τῆς Ἰούς, κτλ. Cf. Schol. Apoll. Rhod. 2, 168 et Dionysius Κτιστῶν auctor apud Strabon. p. 566. || — 5. *Mygdonium*] At non ad ipsum Bosporum, verum in Propontidis ora meridionali Mygdones fuerunt. Cf. not. ad l. br. III, c. 1. || — 6. *Prosporium*] Tzetzes Chil. 1, 832:

Δύο δ' εἰσὶν οἱ Βόσποροι, καὶ μάθε τίνες οὗτοι· ὁ Σκυθής ὁ Κιμμέριος, δι' οὗ Μαιώτης λίμνη τῇ Ποντικῇ συμμίγνεται θαλάσσης τοῦ Εὐξείνου, ὁ παρ' ἡμῶν τε Θράκης ὁ καὶ Ἑλληνισποντίας, ὃς συνηθεῖα τῇ κοινῇ Προσπύριον καλεῖται.

Ceterum Bospori fretum Prosporium vocatum esse vix recte Tzetzes tradit. Pertinet nomen ad portum Constantinopolis in quinta urbis regione situm, qui prius vocabatur τὸ Βοσπόριον et τὸ Φωσφόριον. V. Stephan. Byz. v. Βόσπορος; Gyllius Topogr. Const. 3, c. 1. « Prosporium vero et Prosporianum portum vocari tradunt ἀπὸ τῆς προσφορᾶς, quod nimirum eo magna importaretur eduliorum copia. » *Lambecius* ad Codinium p. 275 ed. Bonn. || — 7. Plurima eorum quæ in seq. Gyllius affert, petita sunt ex schol. Apoll. Rhod. 2, 168: Τὸ ἀπὸ Βυζαντίου πρὸς Καλχηδόναν διάστημα σταδίων ἐστὶν [εἴ] (numerus incertus, quum omitatur in cod. Laurentiano, ceterorum codicum fonte), καὶ Βόσπορος ὀνομάζεται διὰ τὸ δοκεῖν τὴν Ἰώ βοῦν οὖσαν διαπορεύεσθαι τοῦτον τὸν τόπον, ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην διαβαίνουσαν (Cf. Schol. 1, 144), ἣ διὰ τὸ πάντας τοὺς στενοὺς πορθμῶν βοσπόρους καλεῖσθαι. Ἔγιοι δὲ τοὺς ἐπὶ τοῦ στόματος οἰκούντας τὸ παλαιὸν, εἴποτε ἐθέλοιεν εἰς τὸ πέραν διαβαίνειν, σχεδίας πηγνύοντας καὶ βόας ἐπιζεύξαντας ἐπὶ τούτων διαπεραιουῖσθαι, ὅθεν καὶ ὀνομάσθαι τὴν θάλασσαν. Ἄλλως. Περὶ τοῦ Βοσπόρου ἡ ἱστορία παρὰ τοῖς παλαιοῖς διαφόρως λέγεται. Νύμφης μὲν γὰρ φησὶ ἱστορεῖν Ἀκαρλίωνα (lege Ἄνδρωνα. Cf. Fr. H. t. 3, p. 16; Εὐφορίωνα conj. Reinesius epist. ad Daum p. 255; Χάρωνα Weichert. Vit. Apoll. Rh.

p. 253; Ἀισχρίωνα M. Schmidt Philol. t. 1, p. 640), ὡς ἄρα Φρύγες διαπλευσάσαι βουλόμενοι τὸν πορθμὸν κατεσκεύασαν ναῦν ἔχουσαν ἐγκεχαραγμένην προτομὴν ταύρου· διαπλευσάντων δὲ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ εἶδους τοῦ περὶ τὸ σάφος προσαγορευθῆναι τὸ πέλαιος Βόσπορον. Ἐφορος δὲ φησὶν ἠρπάσθαι τὴν Ἰώ ὑπὸ Φοινίκων καὶ διακομισθῆναι εἰς Αἴγυπτον, ἀν' ἧς τὸν βασιλέα τῶν Αἰγυπτίων πέμψαι Ἰνάχῳ ταῦρον· τετελευτηκότος δὲ ἐκείνου περιεῖναι αὐτοῦς παραδεικνύοντας, καθὼ πρότερον οὐκ ἐγένωσκον τὸ ζῶον· τὸν δὲ τόπον προσγορεῖσθαι, δι' οὗ οἱ τὸν ταῦρον ἔχοντες ἔπλευσαν, Βόσπορον· οἱ δὲ, καθὼ ὁ Φρύξος ἐπὶ κρισπύρου σάφους ἔπλευσεν. De Bosporo Thracio ab Io nomen nacto cf. Callimachus in Dian. 254; Dionys. Per. 140, ibique Eustathius; Himerius or. 7 § 6: Σὸς δὲ καὶ γέτωρ ὁ μέγας Βόσπορος, πορθμὸς πάσης μὲν ποιήσεως, πάντων δὲ λόγων ἀγώνισμα, πορθμὸς τοῖς Διὸς ἔρωσιν ὑποστορέσας τὴν θάλασσαν, ὥσπερ οἶμαι καὶ προμαντευόμενος, ὅτι καὶ διογενῆ βασιλείως φύσιν κόλπεις τοῖς ἑαυτοῦ τιθηνῆσαιτο. Λέγεται γὰρ Ἰώ τὴν Ἰνάχου κρίσαι Διὸς εἰς βοῦν ἐκ παρθένου τὴν ἑαυτῆς φύσιν ἀμείψασαν νῆσασθαι τε ταύτην τὴν θάλασσαν καὶ δοῦναι τῷ πορθμῷ κλησὶν τῆς τότε τύχης τὸ σύμβολον. Apollodor. 2, 1, 3; Polybius 4, 43, 6; Hesychius Miles. in Fr. Hist. t. 4, p. 148; Codinus De orig. Const. p. 4 ed. Bonn.; Etym. M. v. Βόσπορος. Alii hanc fabulam ad Cimmerium Bosporum referunt, ut Æschylus in Prometh. 739 et Hyginus fab. 145. Alii pro Βόσπορος scribentes Βόσπορος (v. Steph. Thes. s. v.) fabulam immutarunt. V. Schol. Horat. Od. 2, 13, 4: *Nomen autem dicitur accepisse (Bosporus Thr.), quod id mare Jupiter in bovem mutatam transierit ferens Io, quam postea vitiatam transformavit in buculam, volens suum furtum celare Junonem, unde Βόσπορος dicitur.* Cf. Valerius Flaccus 4, 344, 419; Varro De r. rust. 2, 1, 8. Quod deinde ex Arriano Gyllius tradit, legitur ap. Eustath. ad Dion. 140. (Cf. Arriani fr. 35 in Fr. Hist. t. 3, p. 593). Omnino freta Bospori nomine affici monet etiam auctor Etym. M. s. v. Βόσπορος: Τινὲς δὲ (φασὶ) τοὺς στενοὺς πορθμῶν Βοσπόρους εἰρῆσθαι· ἣ ὅτι τὸ παλαιὸν, εἴ ποτέ τινες ἤθελον εἰς τὸ πέραν διαβῆναι, σχεδίας πηγνύοντας καὶ βοῦς ὑποζεύξαντες ἐπὶ τούτων διεπεραιούοντο· ὅθεν ἡ ἐκωνυμία. Cf. Plinius 6, 1, 6: *ad Bosporos duos vel bubus meabili transitu, unde*

chi filiam, mutatam in bovis speciem, ira Junonis fretum hoc transisse, ex eoque Bosporum appellatum fuisse. Polybius (4, 43, 6) addit transiisse ex Europa ad locum sua ætate nuncupatum Bevem. Arrianus ex quorundam sententia adjungit aliam bovem fuisse, quæ huic freto nomen dederit quam dicit Phrygibus urgentibus incolumem transiisse fretum positum inter Chalcedonem et Byzantium, ducemque illis exstitisse, quibus divinum oraculum datum erat, ut bovem transitus ducem facerent, cui obtemperantes incolumes transierunt; hujusque meatus monumentum tradit esse bovem æream, excitatam a Chalcedoniensibus, locumque illic esse, qui usque ad suam ætatem forsitan ex hac appellaretur Damalis. Sed ubi fuerit locus Bos sive Damalis dictus, postea suo loco ostendam. Dionysius Byzantius (v. infra fr. 3) affert quosdam tradere bovem œstro stimulatam ad promontorium, in quo postea conditum est Byzantium, delatam trajecisse meatum medium, ex eoque hunc Bosporum, illud Bosporium nominatum fuisse. Alii vero testantur ideo sic nuncupatum, quod omne fretum appellare olim solerent Bosporum accolæ; siquando olim hoc fretum trajicere vellent, rates alligasse adjunctis bobus, atque ita trajecisse, ex eoque nomen adeptum fuisse. Nymphis tradit Acarionem historiæ mandasse Phryges trajicere volentes navem ædificasse bovis caput in prora habentem. Hæc quidem ex antiquissimis scriptoribus attulit, ut cognoscatur num vere recentes scriptores tradant, inter quos Joannes Antiochenus⁸, qui scribit a Byzante, conditore Byzantii, bovem in hoc fretum immisam trajecisse ad Chrysopolim, ex eoque Bosporum appellatum fuisse, cum Byzas nepos fuerit Iûs, quæ antequam Byzas nasceretur, hunc canalem trajecerat.

II. De Bospori principio et fine et de ejus longitudine.

Herodotus (4, 85), Bosporum Thracium scribit longum esse centum et viginti stadia, sed loca unde incipit et desinit, non explicat. Polybius (4, 39, 4 et 4, 44, 1) similiter longum esse dicit, et loca quibus terminatur, nominat, nempe, ex parte Ponti,

Fano nuncupato, ex parte Propontidis, Calchedone (τῷ κατὰ Καλχηδόνα καὶ Βυζάντιον διαστήματι). Sed fani nomen non declarat Jovisve an Dianæ an Neptuni; nam horum trium fana ponuntur in Ponti introitu. Sed Menippus (in Ancnym. Per. P. Eux. § 1 et 37, p. 402 et 424) et Arrianus (Per. P. Eux. § 17 p. 381) in suis periplus Bithyniæ id fanum nomenclant Jovis Urii, et ponunt in Asia, eandem Bosporo longitudinem dantes a fano Jovis Urii ad Chalcedonem. Similiter Pomponius Mela (1, 19, 5) oram Bospori Asiaticam persequens tradit templum in Ponti ore positum auctore Jασone ædificatum, cujus nomen esset Jupiter; ex eoque templo, dicit, « *sese ingens Pontus aperit.* » Quem, Herodoto (1, 85) teste, ut videret Darius apertum, profectus est ad Cyaneas a Græcis Planctas nuncupatas, ubi in fano sedens contemplatus est Pontum mirabilem. Ex quibus dubium cuiquam videri possit an fanum Jovis fuerit in Cyaneis petris, cum etiam Dionysius (v. 144) orbis terræ scriptor tradat ex ore Bospori Thracii (ubi fama est petras Cyaneas errantes per altum inter se concurrisse) mare multum aperiri: sed ingens Pontus non modo ex insulis Cyaneis sese aperit, verum etiam ex fano Jovis, quod etiam hodie Ἰερόν Græci appellant, posito intra Bosporum, distante ab insulis Cyaneis quadraginta stadia; atque adeo Pontus patescit a loco Bospori longe interiori, distante a Cyaneis plus sexaginta stadia, quem Dionysius Byzantius appellat clavem Ponti (κλειῖδας ἢ κλειῖθρα τοῦ Πόντου. V. infra fr. 42), ubi dicit *Pontum eminentibus promontoriis tectum incipere aperiri, nullo impediante amplius verum aspectum maris Symplegadasque appellatas olim fuisse flexiones multiplicium promonteriorum. Itaque Cyaneas petras esse non modo insulas nuncupatas Symplegadas, sed etiam rupes cingentes littora Bospori, et radices promontorii, ubi hodie spectatur Fanum, ex quo Darius contemplari potuit Pontum longe lateque.* At Fanum nuncupatum alibi quam ubi hodie exstat, nonne fuisse videtur ex Strabone (p. 320)? « Distant (inquit) fanum Byzantiorum et fanum Chalcedoniorum a Cyaneis insulis viginti stadia, quorum alterum fuit Jovis Urii, alterum

nomen ambobus. Etymologicum l. l. aliam etiam sententiam affert: Φύλαρχος δὲ (φρσι), ὅτι οἱ ἐντὸς τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἦσαν ἄπειροι γεωργίας, οἱ δὲ ἐκτὸς ἔμπεροι· διὸ καὶ Βόσπορος ἐκεῖνο τὸ μέρος ἐκαλεῖτο τοῦ πελάγους, ὅτι ἐσπείρετο. Quæ Nymphis ex Andronis periplo narrat, paullo aliter adornata habes in Chron. Simeonis Logothetæ (cod. Paris.): Βόσπορος δὲ ἀπὸ τοῦ τὴν ἀρπαγὴν Εὐρώπης παρὰ Διὸς τοῦ τυράννου Κρητῶν δι' ὀλιγάδα γεγεννημένην ἐκεῖ ἐπιπορθμεύσασθαι, ἧς κατὰ πρῶρον κεφαλὴ βόως ἀνεστήλωτο, ἣν ἀθρώως οἱ διοπτρεύσαντες βοῦν θαλασσοπόρον (l. θαλασσοπόρον) ἔδοξαν εἶναι, τῆς ἀληθείας μὴ ἐφαψάμενοι. || — 8. Joannes Antiochenus apud Codinum De ædific. Constant. p. 113 ed

Bonn.: Περὶ δὲ τῆς Βοσπορίου (portus Const.) ἐπωνυμίας ταῦτα φησιν Ἰωάννης ὁ Ἀντιοχεύς (fr. 171 in Fr. H. 4, p. 603), ὅτι εἰς τὸ Συγματσοειδὲς τοῦ τεύχους εἶχον ἔθος πωλεῖν τοὺς βόας (ὃ καὶ ἐκράτει μέχρι τοῦ Κοπρωνύμου)· εἰς δὲ ποτε βοῦς οἰατρηλατῆσας εἰσῆλθε τὴν θάλασσαν καὶ ἐπέρασεν εἰς Χρυσόπολιν, καὶ διὰ ταῦτα ἐκλήθη Βοσπόριον. Codex Paris. 30 58 hæc ita exhibet: « Ὅτι τὸ Βοσπόριον, καθὼς φησιν Ἰωάννης ὁ Ἀντιοχεύς, ὅτι Βόζας ἐκτίσε τὸ Βυζάντιον, βοῦν ἀπέστειλεν ἀπὸ τοῦ Προσφορίου, καὶ ἀπῆλθεν εἰς Χρυσόπολιν, καὶ οὕτω ἐκλήθη Βοσπόριον. In quibus quæ de Bosporo tradebantur, ad Bosporium portum male transferuntur. V. Ducang. Const. p. 7 sq
 1. Strabonis verba hæc sunt p. 320 (p. 265, 35 ed.

ANAPLUS BOSPORI THRACII.

9

Serapidis. Quamobrem in sinu, quem Græci hujus ætatis appellant *Dios Sacra*, fanum Jovis fuisse videri potest, præsertim cum supra id, quod nunc vocant Ἰερόν, Bosporus pergat angustus ultra duo miliaria, nimirum usque ad *Dios Sacra*, adeo ut ibi aliqua Jovis ara fuerit. Tamen templum Jovis Urui, terminus Bospori ab auctoribus celebratus, illic non fuit, et erratum esse in Straboniano codice vel ex ipsius Strabonis verbis liquet, cum ait apud templum Byzantium et Chalcedoniorum fretum strictissimum esse totius Bospori, id quod non est apud sinum nuncupatum *Dios Sacra*, tum magis ex Arriano (Peripl. § 37) tradente Cyaneas quadraginta stadia distare a fano Jovis Urui, ubi idem totius Bospori os strictissimum esse dicit, ibidemque esse ostium Ponti addit. Philostratus et *Dionysius Byzantius* dicunt esse *quatuor stadiorum*. At objicietur Polybius (4, 39, 6) scribens fanum Jovis distare ab Europa duodecim stadia; objicietur etiam Procopius, tradens Asiam atque Europam circum Abydum et Sestum prope inter se accedere, iterumque circa Byzantium et Chalcedonem usque ad petras Cyaneas olim appellatas, ubi fanum nunc ita appellatum. In his enim locis decem stadiorum intervallo eoque minus utraque continens separatur ab altera. Quibus objectis respondendum est non intelligere Polybium de latitudine Bospori, sed de distantia fani ab Europa; fani enim arx sita fuit in supercilio promontorii, ubi etiam nunc castrum est, quod vulgus etiam Græcorum nominat Ἰερόν, id est Fanum; aut, si intelligit fanum juxta litus Bospori situm, codicis Polybiani erratum esse, aut ipsum errare dicemus, Procopium autem prorsus a vera mensura aberrare, sive intelligit de intervallo inter Cyaneas sito, inter quas fretum intercedens ex Strabone et ex meo judicio patet in latitudinem viginti stadiorum,

sive intelligit Cyaneas cætes, cingentes Bosporum et promontorium nuncupatum Fanum, ubi scriptores longe antiquiores dicunt duntaxat quatuor stadia latas esse angustias, supra quas eminent duo castella, alterum ex Asia, alterum ex Europa, quæ Græci usque ad hunc diem vobcant Ἰερά, ubi antiqua fana fuisse cum ex antedictis assequor, tum ex meis oculis et pedibus, quibus infra ostendam ab ultimis Bospori faucibus inter Chalcedonem et Byzantium sitis ad castella Ἰερά esse centum et viginti stadia: quorum situs ostendit nullum locum in Bosporo tam aptum esse ad obsidendas Bospori fauces quam locus ubi hodie Ἰερόν dicitur, ejusmodi, qualis a Polybio describitur. « Fanum esse dicit locum natura munitissimum, situm in Ponti ostio, quem Byzantii ingenti pecunia mercati fuissent opportunitate loci pellecti, ne ullam cuiquam commoditatem relinquerent in Pontum vel ex Ponto navigandi, nisi id cum voluntate faceret Byzantium. » Is locus si ad superiorem Ponti introitum, intercurrentem inter Myrleium et sinum nuncupatum Dios Sacra, fuisset, ubi Bosporus largior et multo rapidior et undique fere rupes præruptæ, non tam ipsi alios impedissent, quam semetipsos non habentes neque commodum accessum neque portum. Adde quod hostibus commoditatem reliquissent muniendi promontorium quod Fanum etiamnum appellatur natura munitissimum, ad cujus radices fretum est angustissimum totius Bospori³ Adde etiam hoc promontorium plenum ruinis retinere adhuc vestigia veteris oppidi, in cujus summo etiam nunc extat castrum muris cinctum, quod Turcorum præsidio diligenter custoditur, oppositum oppido Europæ similiter in ruinis jacenti: quod cum Byzantii tenerent situm e regione fani Asiatici ab Strabone nuncupati Chalcedonici, perspexerunt commodissimum esse utrumque tenere ad occupandas introitus Pon-

Didot): Αἱ δὲ Κυάνεαι πρὸς τῷ στόματι τοῦ Πόντου εἰσὶ δύο νησίδια, τὸ μὲν τῇ Εὐρώπῃ προσεχές, τὸ δὲ τῇ Ἀσίᾳ, πορθμῶν διειργόμενα ὅσον εἰκοσι σταδίων. Τοσοῦτον δὲ διέχει καὶ τοῦ ἱεροῦ τῶν Βυζαντιῶν καὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Χαλκηδονίων. ὅπερ (I. οὐπερ cum Corayo) ἐστὶ τοῦ Εὐξείνου τὸ στενώτατον. προϊόντι γὰρ δέκα σταδίουσ ἀίρα ἐστὶ πενταστάδιον ποιούσα τὸν πορθμῶν, εἴτα διίσταται ἐπὶ πλέον καὶ ποιεῖν ἀρχεται τὴν Προποντιῶν. Ἀπὸ μὲν οὖν τῆς ἀίρας τῆς τὸ πενταστάδιον ποιούσης ἐπὶ τὸν ὑπὸ τῇ Συκῇ κλωόμενον λιμένα σταδίοι πέντε καὶ τριάκοντα, ἐντεῦθεν δ' ἐπὶ τὸ Κέρασ τῶν Βυζαντιῶν πέντε. In his pro tosoῦτον legi velim δις τοσοῦτον; certe δις syllaba, præcedente syllaba διων, facile excidit. Sic nanciscimur 40 stadia, quot esse a Cyaneis ad Fanum satis recte tradunt Arrianus § 37 p. 401 et Anonymus Per. Pont. § 91. p. 422. Quæ deinceps memorantur decem stadia, pertinent usque ad hod. *Madchjar Kalessi* sive ad Argyronium prom., ubi revera sunt quinque stadiorum angustia. In plerisque tabulis fauces ipsi Fani promontorio adjacentes ejusdem prorsus sunt latitudinis; sed paulo latiores exhibet Moltkius. Idem etiam Strabonis auctor statuisset.

videtur. Quodsi Strabo cum aliis plerisque a Fano ad Byzantium exputavit stadia 120, ab angustis illis ad Sycas esse deberent stadia 105, quum reapse sint circa 120. Emendandi vero ratio facilius offertur, si Strabo distantiam non justa minorem sed paulo majorem dederit, adeo ut pro πέντε καὶ τριάκοντα corrigendum fuerit πέντε καὶ [ἐκατὸν] τριάκοντα. Gyllius Strabonem angustias Fani cum angustis Hermæi confudisse putavit, ideoque cum Strabonis stadiis 35 componit similem stadiorum numerum quem Sozomenus a Byzantio ad Hermæum computat. Nihil inde lucramur. Nam Sozomeni computus a vero longe recedit, et multo veteriora jam Herodotus (4, 88) narravit, Hermæum promontorium dicens medium fere esse inter Byzantium et Fanum.

2. Polybius 4, 39, 6: Τὸ καλούμενον Ἰερόν ... ἀπέχει τῆς Εὐρώπης ἐπὶ β' σταδία πρὸς τὸ κατακτικρὸν κλωόμενον Σαραπιεῖον τῆς Θράκης.

3. *Angustissimum*] Est 5 stadiorum; sed ad Hermæum p. fauces paulo angustiores sunt, quattuor stadiorum et dimidii.

tici fauces angustas, utrinque portum habentes, olim caenis claudi solitas, quæ usque ad hunc diem in arce fani Asiatici servari dicuntur, quod distat a pharo hujus ætatis quadraginta stadia, cui vicinas insulas Cyaneas infra ostendam. Ex quibus plenius liquebit Fanum hodie nuncupatum esse illud Jovis Urii fanum antiquissimum, quod Polybius, Herodotus, Menippus posuerunt finem Bospori. Quos miror non ulterius posuisse saltem duo miliaria, usque ad sinum Dios Sacra appellatum, quo usque canalis Bosporius pergit angustus, ubi non multo latior quam ad angustias Fani, quum etiam rectius finem Bospori ad Cyaneas insulas posuissent, ut Dionysius Byzantius et alii plerique. Inter quos Strabo (p. 320): « Cyaneæ, inquit, in ore Ponti sitæ duæ perparvæ sunt insulæ, quarum altera Europæ propinqua, altera Asiæ, divisæ inter se freto lato viginti stadia » Cui consentit Dionysius orbis terræ scriptor. Sed sive Bospori initium sit a Cyaneis insulis, sive a fano Jovis, longitudo, quam Strabo attribuit Bosporo, dissentit ab aliorum longitudo; nam si initium sit a Cyaneis insulis, quas Strabo dicit distare a Fano viginti stadia, non convenit cum Arriano neque cum meo iudicio. Illas enim Arrianus dicit distare quadraginta stadia a Fano: a quo si Bosporus incipit, Strabonis mensura justa non est; quam ponit hoc modo: « Cum, inquit, ex augustissimo freto intercidenti inter duo Fana [*inmo* Cum a Fani] processeris decem stadia, obviam sese offert fretum coarctans Bospori fauces in quinque stadia; cum ab angustiis Fanorum ad alteras angustias, quæ sunt ad Hermæum promontorium, sint amplius quinquaginta stadia, id quod ipse mensus sum, et Herodotus confirmat. « Darius, inquit, ponte Bospori transitum conjunxit ad eum locum, qui est medius inter Fanum et Byzantium. » Locumque ubi pons junctus est continuatis navibus, Polybius appellat Hermæum promontorium, a quo usque ad Byzantio-

rum cornu nuncupatum Strabo non absurde quadraginta ponit stadia, si recte dimensus sum; et priusquam dimetirer, collegeram ex Sozomeno. « A promontorio, inquit, nuncupato Hestiis ad Constantinopolim navigatio est circa triginta stadiorum⁴; a promontorio Hermæo ad promontorium Hestias recta navigatio excedit miliare. » Ex quo patet a fano Jovis ad cornu Byzantium stadia esse amplius nonaginta. At ex Strabonis mensura essent duntaxat sexaginta (*inmo* quinquaginta), cum a Byzantio ad Fanum ex antiquioribus Strabone scriptoribus stadia constet esse centum et viginti; a quibus mensura codicis Pliniani (5, 43, § 150) etiam ab Hermolao emendati dissentit. « *Bosporus*, inquit, *D. pass. intervallo Asiam Europæ iterum auferens abstrit a Chalcedone XII M. D. pass. Inde fauces primæ VIII. M. DCCL. pass., ubi Phinopolis*⁵ Si errores ibi non sunt notularum numerariarum, ut esse longitudinis non videntur Hermolao, certe mihi errare videtur ponens XII M. D. pass. a Chalcedone ad angustias Bospori largas D. pass., sive eas intelligit esse in Hermæo, ut intelligere videtur alio loco (4, 24, § 76), ubi: *Laxitas*, inquit, *Propontis appellatur, angustiae Thracius Bosporus latitudine D. pass., qua Darius pater Xerxis copias ponte transvexit* — (At, ut jam dixi, Strabo ab angustiis Hermæi promontorii ad cornu Byzantium ponit quadraginta stadia. Herodotus (4, 83) ab his angustiis ad Chalcedonem miliaria designat circiter septem et quingentos passus, cum locum ubi Darius pontem fecit, medium esse dicit inter Fanum et Byzantium: unde fauces primæ non abessent a Chalcedone octo miliaria), — sive Plinius intelligit angustias Fani; tum enim magis fallitur. Nam ex Polybio a Fano ad Chalcedonem sunt centum et viginti stadia. Quod autem addit ab his angustiis ad fauces primas, ubi Phinopolis est, VIII. M. DCCL. (designat fauces prope Cyaneas, cum dicit ibi esse Phinopolim, quam

4. *Triginta*] Sunt supra quadraginta. — *excedit miliare*] Est circiter quindecim stadiorum.

5. In Plinii loco alterutrum numerum corruptum esse patet. Et quum inter duas illas Bospori angustias esse dicantur 8750 passus sive 70 stadia, eaque distantia optime cadat in intervallum quod est ab Hermæo ad Fani promontorium: hoc quoque liquet numerum hunc integrum esse, ideoque *primas fauces*, ipsa etiam re postulante, ad Fanum esse ponendas. Consequitur vitium latere in altero numero, quod susculeris si pro XII scribas VII. Itaque Plinius a Chalcedone ad Fanum numeraret 126 stadia, sicut ceteri plerique a Freto inter Chalcedonem et Byzantium interjecto usque ad Fanum 120 stadia exputant. Quod attinet verba: *ubi Phinopolis fuit*, scito in codicibus legi *Sphyropolis* (*Sphyropolis* v. l.), quod in *Phinopolis* mutarunt editores inconsulto. Nam Phinopolis est Thraciæ Europæ oppidum; Plinius vero Asiæ loca recenset. Porro *Spiropolis fuit*, i. e. Plinius ætate non

amplius existerat; at Phinopolis et Strabonis et Plinii et Ptolemæi ætate vigeat, et ad Bosporum omnino non pertinet. Nam si nonnulli, ut Kiepertus (quem ipse olim secutus sum), non longe a Cyaneis id ponunt, maxime nituntur Plinii loco qualem editiones exhibere solebant. Strabo oppidum ad Salmydessum Ponti litus collocat; Ptolemæus Φινόπολιν (Φιδόπολιν) a Philia promontorio centum stadia versus meridiem dissitam notat, adeo ut ad *Dercum* lacum ponenda sit. Eodem faciunt quod *Dercus* lacus a Zosimo (1, 34) Φιδεατίνη λίμνη appellatur et quod Stephanus B. dicit: Φιλια, ἄλλοι δὲ Φινέων γραφοῦσι Apud Plinium pro *Spiropolis* Barbarus scribendum proposuit *Bospopolis* vel *Stenopolis*. Ego suspicor fuisse *Uriopolim*, urbem a Jove Urio dictam; in Geogr. Ravenn. *Fani* locus vocatur *Urion*, sicuti alibi quoque Οὐρία, Οὐρίον, Ὑρίον oppida occurrunt. Nisi librariorum culpa *Uriopolis* in *Spiropolis* abiit, fieri potuit, ut aliquis latinam vocem fingeret qua Jovis οὐρίου nomen redderet.